

Márk Attila

„JÓ(NAK) LENNI NEM DIVATOS DOLOG”

– Kromp József, árkosi falubíró emlékiratai –

Az árkosi unitárius egyházközség levéltári anyagának digitális megörökítése közben értékes kéziratcsomagra bukkantam. Az 1934-es évszámú, október 24-én iktatott iratkötegből egy „Tanúsítvány” címet viselő dokumentum, illetve két kézirat került elő, amelyek semmilyen módon nem kapcsolódtak az egyházközségi iratokhoz. A kéziratokat egyaránt fekete tintával írták és cérnával fűzték össze, méretük azonban nem azonos: az 170 x 190 mm méretű kézirat lapjait egy nyomtatott, vonalas füzetből vágták ki, a kisebb, kb. 110 x 115 mm méretű kézirat lapjai pedig egyszerű fehér írópapírból készültek. Az egyik Kromp József visszaemlékezésének bizonyult – őt az 1916-ban Erdélybe behatoló román hadsereg Árkoson falubírónak nevezte ki –, a másik szerzője – bár nincs aláírva – feltételezhetően Faluvégi András tanító lehetett, aki az események szemtanújaként, a falubíróként ért vádaskodásokkal szembeni védíratként írta meg a dokumentumot. A kéziratok jelentőségét tehát részben az adja, hogy olyan, a román betöréskor kinevezett tisztviselők írták őket, akiknek közvetlen rálátásuk volt a korabeli eseményekre, részben pedig az, hogy mindeddig meglehetősen kevés hasonló kézirat került elő. A 2019-ben megjelent, *„El a hontalanságba...” Az 1916-os román betörés az unitárius egyházi forrásokban* című kötetünk megírásához a román betörésről fellelhető más források mellett a Magyar Unitárius Egyház levéltárait kerestük fel, ahol a bemutatásra kerülő két kézírathoz hasonló dokumentumot, iratot nem is találtunk. Ezek a kéziratok tehát felbecsülhetetlen értéket képviselnek, különösen ha figyelembe vesszük, hogy számos új, az események résztvevőitől származó információt, részletet tartalmaznak az időszak árkosi történéseivel kapcsolatban.

De mi is történt Árkoson 1916 őszén? Erről több forrásból is tájékozódhatunk. Ádám Éva¹ *Hadak útján* című könyvében a követke-

---

1 Kamenyitzky Etelka (írói álnevén Ádám Éva), szül. 1875. aug. 20. Baróton, meghalt 1958-ban Kulcson. Haditudósító, tanító, író, lapszerkesztő.

zőket írja ezzel kapcsolatban: „Árkos községbe személyesen kimentem, Szentkereszthy báró főispánnal. A báró családja egyike a legősibb székely főúr családoknak. Az árkosi kastély nagyon megszenvedett. Kocsin megyünk át Sepsiszentgyörgyről és a báró megmutatja a fő oláh védelmi vonalat. A román származású báróné kastélyában, hol egykor Carmen Sylva is vendég volt, bosszúból is pusztított az ellenség és sok drága műkincs esett áldozatul. Josef Krompu adott ugyan nyugtát az elrekvirált dolgokról. Faluvéghy ny. tanító, ki a kastélyt őrizte, hiába kért kíméletet a 30 szép szobára. Elvitték a híres képeket is, román és magyar őseket, Floresko, Ghyka, Bibesco, Brancován, Vitéz Mihály mellett a székely ősök voltak a kastély díszei. Érdekes, hogy lövészárkok ásatása közben Szentegyháza dombja nevű határrészen az oláhok ráakadtak a régi falu kőtalapzatára.”²

A második forrás, a sepsiszentgyörgyi patikus, Balázsovich Sándor naplója, melyben a szerző többször ír az árkosi megszállásról. Augusztus 30-ával kapcsolatosan a következőket jegyezte meg: „Éjjel s hajnal felé tüzéség s katonaság vonult át Brassó felől Árkos felé.” Szeptember 2-ára vonatkozóan a következőket írja: „Faluvégi András árkosi tanító tízkor jött be, s a patika előtt megtelepedett. Azt hitte, hogy itt friss híreket fog hallani, de mi is tőle tudtuk meg a következő érdekes dolgokat: A báró, báróné³ és Marietta baroness este tízkor indultak el három fogattal, melyek közül egyet a báró hajtott, ebben ült neje és lánya.⁴ A másikon ült egy bölcsődei ápolónő egy hadiárúval, a harmadik kocsi pedig üresen követte őket Köröspatakig, hol gróf Kálnokynét s báró Mattenelt vitték magukkal Málnáson s a Hatod nevű hegyen át Udvarhely megyébe, Székelykeresztúrra. Az ezüst- és aranyeműt hétfőn délután csomagolták be ládába, s küldték el előre ígás szekereken. A kastély kulcsait Faluvéginek adták át. Szerdán – csütörtökre virradólag – délután egy századnyi huszár érkezett Árkosra, s a tisztek a kastélyba szálltak meg, de este nem feküdtek a vendégszobákba, hanem a kertbe vitték ki a matracokat s ágyneműt, és hajnali négykor csendben elvonultak. Barcsay tiszthelyettesél

2 Ádám Éva: *Hadak útján – Az Olt partjától a Pivéig*. Budapest, 1936, Magyar Szépirodalmi Pártolók Egyesülete kiadása, 66. p.

3 Florescu Mária, Szentkereszty Béla felesége Ioan Florescunak, a román hadsereg tábornokának a lánya volt.

4 Szentkereszty Béla báró, a vármegye főispánja.

hallotta Faluvégi, hogy a román királlyal vasárnap este erőszakkal íratják alá a hadüzenetet, s aztán a királyt eltávolították az országból Magyarországon át.⁵ Továbbá Faluvégi egy csendőr őrmestertől, ki fogságából megszökött, hallotta, hogy az oláhok kedden este vonultak be Kézdivásárhelyre (körülbelül 4 század), s hogy senkit sem bántottak, s a parancsnok kijelentette, hogy nyugodtan végezze mindenki dolgát, mert ők nem rabolni és gyilkolni jöttek. Árkoson, Köröspatakon és Kálnokon is az otthon maradt csócselék rabol és rombol. Ugyanezt mondta egy-egy Málnásról bejött gazda is.”⁶

A harmadik és negyedik forrásunk az árközi unitárius egyházközség levéltárából származik. Az előbbi egy jegyzőkönyv, amelyet az Egyházi Képviselő Tanács 1626/1916. számú leiratára válaszul állítottak össze az árközi egyházközségben történt károk kapcsán:

Jegyzőkönyv

az árközi egyházközségben az oláh uralom alatt történt károkról az E[gyházi] K[épviselő] Tanács 1626–1916 eln[öki] számú intézkedése értelmében:

1. *A községben ellenség járt. Állandó tartózkodásuk a községen kívül volt, s csak időnként jártak be a községbe azért, amire szükségük volt.*

Az egyházközségnek kára annyiban történt, hogy a templomnak csatornával való ellátására beszerzett 359 k[orona] 28 [fillér] értékben horganyozott lemez Sepsiszentgyörgyön a bádognál elveszett, hová elkészítés végett volt beadva.

Lelkész az anyakönyveket, takarékpénztári könyveket és értékpapírokat magával vitte és ott Fekete Sándor kereskedőnél biztonságba helyezte s még most is ott vannak.

Az úrvacsorai szerelvényeket s az egyéb itthon maradt javakat Veress Sándor egyházi és harangozó, hiány nélkül megmentette, amiért a vizsgálószerk jegyzőkönyvileg is köszönetet mond neki.

2. *Lelkésznek ruházati és élelmi cikkekben s majorságban van nagyobb kára, mintegy 2400 k[orona] értékben.*

5 A hír Balázsovich későbbi megjegyzése szerint pletykának bizonyult.

6 Nagy Szabolcs: Az 1916-os román megszállás egy sepsiszentgyörgyi patikus szemével. In Kinda István (főszerk.): *Acta Siculica. A Székely Nemzeti Múzeum évkönyve*. Sepsiszentgyörgy, 2011, Székely Nemzeti Múzeum, 307–338. p.

3. Az énekvezérnek, Régeni Áronnak ruhaneműekben mintegy 600 k[orona] kára volt, ez azonban Kálnokon történt.

4. Az összes egyházi épületek sértetlenek.

5. A hívek közül úgy az elmenekülteknek, mind honn maradottaknak nagy és sok kára van. Különösen állatokban, gabonában, ruhaneműekben, gazdasági és házfelszerelésekben, majorságban stb. volt. A községben azonban gyűjtogatás nem történt s így a hívek épületei is épek.

6. Az egyházközség nagyobb harangját katonáink kellő időben elszállították, miről jegyzőkönyvet hagytak. A hadvezetőségnek a kicsi harang volt felajánlva. Értéke még nincs kifizetve.

7. A belsőemberek illetményeiket megkapták. A fizetés készpénzben és kevés kanonikában van itt.

Ezen jegyzőkönyv lezárattott és aláíratott.

Árkos, 1917. márc[ius] 8.⁷

A második forrásunk az árkosi részvénytársaság üzleti jelentése és zárszámadása az 1916-os üzletévről:

Az oláh betörés miatt augusztus 28-án üzletünket beszüntetve, értékeinket Budapesten a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál helyeztük őrzési letétbe. Üzleti könyveinket és irattárunkat – tekintettel, hogy a m[agyar] kir[ályi] államvasutak sem kolozsvári, sem nagyváradi állomása nem továbbította, kéntelenek voltunk internálási helyünkre Csorvás békésmegyei községbe c[ir]ca 643 km. távolságra, székéren szállítani, ahol a községházában lettek elhelyezve.⁸

KROMP JÓZSEF

Az első kézirat szerzőjének neve több alakban is előfordul a fennmaradt forrásokban: a hivatalos iratokban leggyakrabban a Kromp formában szerepel, de helyenként Crompnak, Krompunak vagy Krumpnak is írják. Azt is tudjuk róla, hogy 1847. március 20-án született Naszódon (volt Naszód járás, jelenleg Beszterce-Naszód megye), Anton Kromp és Mimi Kromp (szül. Major) gyermekeként. Római katolikus vallású, pénzügyőri szemlésszékként dolgozott nyugdíjazásáig.

7 Árkosi Unitárius Egyházközség Levéltára, 1917. évi iratcsomó. Az iratcsomó lapjai számozatlanok.

8 Uo.

Az árkosi lakossá válása előtti időből kevés adat áll rendelkezésünkre, és ezek javarészt a sajtóból származnak. A kolozsvári *Magyar Polgár* 292. száma 1877-ben a török sebesültek javára tett adakozásról számol be; itt találkozunk először Kromp József nevével: „A török sebesültek részére Parajd községben történt gyűjtések s egy ugyanazon célra tartott tánczvizalom eredményét van szerencsénk a mellékletben szíves továbbítás végett ide zárni 59 fr.o.é. összegben.”⁹ A bál alkalmával Kromp József – ekkor még parajdi lakos – 50 krajcárt adományozott. A következő adat tíz évvel későbbi, és az *Ellenzék* 1885. november 13-i számából származik. Amint az újság írja, Flóri József csík-gyimesi római katolikus lelkész, szívéen viselve a magyar közművelődés sorsát,

a csík-gyimesi értelmiséget az EMKE támogatására szólította fel. Felhívására 15 forint 60 krajcár gyűlt össze az egyesület számára. Ezen alkalommal Kromp pénzügyőri fővigyázóként 50 krajcárt adományozott.¹⁰

A forrásokból az is kiderül, hogy emberünk 17 év, 3 hónap és 20 nap beszámítható szolgálati idő után 1902-ben, 55 éves korában vonult nyugdíjba. Tényleges szolgálatának utoljára élvezett beszámítható javadalmazása 1022 korona, járandósága pedig 920 korona volt.¹¹ Az árkosi állami nyilvántartásban 1910-ben özvegyként szerepel; arra vonatkozóan, hogy voltak-e gyermekei az első házasságából, nincs adat. Tudjuk viszont, hogy ugyanezen év október 27-én, 63

Kromp József egykori házában talált fénykép, amely feltehetően magáról Krompról készült

9 Adakozások a török sebesültek javára. *Magyar Polgár*, 1877. dec. 22.

10 *Ellenzék*, 1885. nov. 13.

11 A M. Kir. Állami Számvevőszék jelentése az 1902. évi zárszámadásról. Budapest, 1903, Nyomtatott a Magyar Királyi Állami Nyomdában.

évesen újra megnősült: az ugyancsak özvegy 55 éves Lázár Máriát vette el feleségül. A házasságkötésre az árkosi unitárius templomban került sor, az állami anyakönyvi kivonat tanúsága szerint a nász jegyzett tanúi Cserei Gyula és András Ferencz árkosi lakosok voltak.¹² A második feleség 1855. június 12-én született Árkoson, Lázár Sámuel és Ütő Mária gyermekeként, és először 1873-ban kötött házasságot. Férje, a görög-katolikus vallású, szintén árkosi Vánca Ilyés 1909-ben halt meg, a nő tehát alig egy évi özvegység után házasodott újra.¹³

Kromp és második felesége Árkoson, az akkori 249. házszám¹⁴ alatt levő ingatlanban lakott. Gyermeük nem volt; életük vége felé Vánca Mózeszt vették maguk mellé, aki utólag a házat is megörökölte. Az idős házaspár árkosi életével kapcsolatosan kevés adattal rendelkezünk, és tulajdonképpen ezek is az első világháborúhoz kapcsolódnak. A *Székely Nép* 1914. szeptember 12-i száma például arról ír, hogy az Árkoson tartott ún. Katona-nap alkalmával Kromp József és neje 1 koronát adományozott.¹⁵ Egy hónappal később, október 3-án Árkoson a hadsereg részére gyűjtöttek fehérneműt: Kromp Józsefné ezúttal egy párnahuzatot, egy lepedőt és másfél méter gyolcsot adott.¹⁶

A következő adataink már az 1916-os román megszállás idejéből valók. A kéziratok tanúsága szerint a Kromp házaspár a tulajdonukban lévő lakóházon kívül kevés megdolgozható mezőgazdasági területtel rendelkezett. A feleség a Vánca Ilyéssel való házassága idején csak 1 hold 92 négyzetöl szántót birtokolt, és igen valószínű, hogy vagyoni helyzete a Kromppal való egybekelés után sem változott jelentősen. Ezt látszik igazolni az a gabonavásárlási kérés, amelyet a férfi 1918-ban a helyi hatóságokhoz nyújtott be, és amelyben bevallja: „én gabona nélkül vagyok.” A kéziratból az is kiderül, hogy a családnak szekere sem volt – állítólag éppen ez volt az oka, hogy nem menekültek el a román betöréskor.

A román hadsereg Árkosra érkezése után (1916. szeptember 3.), a Szentkereszthy kastély kirablását követő napokban a román parancsnokság Kromp Józsefet nevezte ki falubírónak. Tevékenysége legfőképp

---

12 Az árkosi unitárius egyházközség esketési, keresztelési és temetési anyakönyve, 1909., lelt. sz. 43.

13 Árkosi Unitárius Egyházközség Levéltára, Családkönyv, 401. lapszám.

14 Jelenleg a 129. szám.

15 *Székely Nép*, 1914. szept. 12.

16 *Székely Nép*, 1914. okt. 3.

pen a falut birtokba vevő román alakulat és a helyi lakosság közötti kapcsolattartásra korlátozódott: mivel románul jól beszélt, ő fordította le a parancsnokság által kiadott rendeleteket, utasításokat, tájékoztatta ezekről a lakosságot, és szükség esetén tolmácsolt is nekik. A hatósági kinevezéséből adódó hatáskörét felhasználva leleményes (és a kéziratban részletesen leírt) cselekedeteivel többnyire sikeresen próbált meg segíteni falustársain, hogy megmentse őket a hadsereg garázdálkodásától, fosztogatásától, ugyanakkor igyekezett megkönnyíteni a falubeliek számára azt is, hogy Árkosról kijárhassanak. Bíróvá való kinevezése után felesége, Kromp Mária is számos esetben kiállt az árkosiak mellett: olyan esetekben, amikor Kromp József nem lehetett jelen, az asszony a hatóságoktól szerzett papírokkal több rendben meggátolta az árkosiak kirablását.

Nem világos, hogy Kromp falubírói tevékenysége pontosan mikor ért véget, valószínű azonban, hogy erre október 6-a után, a magyar hatóságok visszaérkezését követően kerülhetett sor. A világháború befejezését követően csak annyit tudunk a férfiről és házastársáról, hogy továbbra is Árkoson maradtak. Kettejük közül elsőként Kromp József hunyt el 1933. július 2-án, 86 éves korában. A halálesetről Dancs Mózes értesítette a hatóságokat. Felesége három évvel később, 1936. február 14-én, 80 évesen távozott az élők sorából. Halálát a család barátja, Bedőházi Bálint szomszédjuk jelentette be a faluházán. A házaspár az árkosi temetőben nyugszik: a temetőkert mellé átállított márvány sírkő¹⁷ felirata szerint Vánca Ilyést is Kromp Józseffel és Lázár Máriával egy sírba temették.

Napjainkban a faluban szinte senki nem emlékszik Krompékra, némi utánajárással azonban mégis sikerült róluk néhány visszaemlékezés-töredéket összegyűjteni. Barabás Vilmának köszönhetően kiderült, hol laktak, és a velük szomszédos Bedőházi családban is emlékeztek arra, hogy Kromp József családi barátként az egyik Bedőházi gyermek születésekor egy olyan nyomtatott képet adott ajándékba, amelynek keretét ő maga készítette. A kép a nagyszülők haláláig a házban függött, majd felvitték a padlásra, ahol meg is találtuk. Ince Lajos hosszú életű édesanyjától hallott információkat idézett fel Kromp Józseffel kapcsolatban, amelyek szerint a nyugalmazott szemlész rövid szakállt viselt,

17 A temetőrendezés 2012-ben történt. Lásd Szócsné Gazda Enikő: Falhoz állított múlt. *Háromszék*, 2012. nov. 2.

és mivel sokat járt fehér kabátban, a gyermekek így emlegették: „Itt megy a jóistenke fehér kabátorban!” Ugyancsak tőle tudni, hogy Kromp haját vágott, fogat húzott a faluban. Olyan fénykép, amely minden kétséget kizáróan őt és feleségét ábrázolná, minden eddigi próbálkozás ellenére sem került elő, azonban Koncz Ildikó, Krompék lakásának jelenlegi tulajdonosa talált a házban egy század eleji felvételt, amin egy férfi látható. Nem kizárt, hogy ez a kép Krompról készült – emiatt maradhatott a házban a lakás eladásakor –, de sajnos ez nem több, mint pusztá feltételezés.

A KÉZIRATOK MEGÍRÁSÁNAK OKA ÉS KÖRÜLMÉNYEI

Miért születhettek meg e vallomások, amelyek a szöveg szerint 1918-ban vagy közvetlen utána keletkeztek? Árkos első világháborúra vonatkozó iratanyaga nem található meg a Román Állami Levéltár Kovászna megyei fiókjának anyagában – ez jelentősen meg is nehezíti a történetek megismerését –, itt őrzik viszont Háromszék vármegye alispánjának iratait, melyekben árkosi vonatkozású adatok is szerepelnek. A román megszállás befejezése és a román hadsereg Erdélyből való kivonulása után az újonnan kinevezett vezetőknek alispáni rendeletre egy 10 kérdésből álló kérdőívre kellett válaszolniuk a román megszállás idején történetekkel kapcsolatban. Íme a rendelet:

Felhívom, a legnagyobb körültekintéssel állapítsa meg és hozzám jelentse be, hogy:

1. *A hatósága alá tartozó községben az oláh uralom alatt miféle említésre méltó esemény történt?*

2. *Fordultak-e elé erőszakoskodások, kínzások vagy ölési esetek és kikkel szembe?*

3. *Az ellenség kiket vitt magával mint kezeseket?*

4. *Az ellenség mennyi ideig tartotta egyik vagy másik községet (várost) megszállva?*

5. *Kik voltak az oláh előljárók? Ezek és az oláh papok, tanítók milyen magatartást tanúsítottak?*

6. *Ezek közül vagy a lakosság közül kik mentek el önként a visszavert oláh hadsereggel?*

7. *Milyen magatartást tanúsítottak különösen az oláh ajku lakosok?*

8. *Gabonában, egyéb terményekben és más ingóságban mekkora a kár?*

9. Milyen magatartást tanusít a beszállásolt vagy a kivonuló katonaság a lakossággal és annak vagyonával szemben?

10. Ezek igénybe veszik-e a requirálásnál s' elszállásolásnál a hatóságokat?

Figyelmeztetem Címet, hogy a fenti adatok megállapításánál csakis a figyelmeztetemet vagy minden tekintetben megbízható egyének vallomását vegye figyelembe és jelentését ezeknek alapján tegye meg.

Sepsiszentgyörgy, 1916. X/28.

Az árkosi válaszlevelet, amely tulajdonképpen az ötödik forrásunk is, november 17-ére keltezték, és Barabás József bíró, illetve Fejér Károly jegyző írta alá:

Sz. 6/1916

Főszolgabíró úr!

4/1916 számú rendeletére tisztelettel jelentjük, hogy:

1. Árkos községben az oláh uralom alatt semmiféle említésre méltó esemény nem történt.

2. Erőszakoskodások, kínzások vagy ölési esetek nem fordultak elő.

3. Az ellenség kezeseket nem vitt magával.

4. Az ellenség a községet szeptember 3-tól október 6-ig tartotta megszállva.

5. Az oláh előljárók a következők voltak: Kromp József bírói, Hadházi Albert kisbírói, Kisgyörgy Ferencz, Tódor Lajos, Zoltán József és Bencze András esküdtek. A fent nevezett oláh előljárók közül Hadházi Albert és Kisgyörgy Ferencz az oláh katonákkal együtt rabolták és zsarolták a községi lakosságot, egyszóval az oláh katonák vezetői voltak. A többi előljárók kifogástalan magaviseletet tanúsítottak. Oláh pap és tanító a községben nincs.

6. A visszavert oláh hadsereggel önként senki sem távozott el.

7. Oláh ajkú lakos községünkben nincs.

8. Állatokban, gabonában, egyéb terményekben és más ingóságokban a kár 5-600.000 korona.

9. Az átvonuló katonaság fosztogatott és rabolt a községben.

10. Requirálás és elszállásolás Árkos községben még nem történt.

Árkos, 1916. november 14.¹⁸

---

18 A Román Nemzeti Levéltár Kovászna Megyei Osztálya, Fond. 9. Alispáni iratok, 841. á. 1916-34.

Feltehetően a már említett kéziratcsomagból előkerült tanúsítványt is azzal a céllal állíthatták ki, hogy tisztázza, Kromp József milyen magatartást tanúsított a román megszállás alatt:

Tanúsítvány

Melynek értelmében alolírtak lelkiismeretesen tanúsítjuk, hogy Crompt József, a román uralom alatt mint kinevezett bíró, mint lelkiismeretes magyar honpolgár viselkedett s magyar érzelmeiről minden ténykedéseiben jó magaviseletet tanúsított.

Kelt Árkoson, 1916 október hó 11-én

*Szotyori Nagy Károly (?)
Barabás Ferencz
Költő József*

*Faluvégi András
állami tanító
Tegző Sándor
R.p.*

*Bedőházi György, hogy 800 kor. tolem
fosztott a román katonák és vissza adatta
tanusítom hogy 800 kor visszaadatta
Székely Zsigmond
unitárius lelkész
Incze Károly
Nekem is meg mentet
a két lovaimat
Mihály József*

Mindkét hivatalos iratból az derül ki, hogy a román megszállók által választott falubíró nem szolgálta ki a román hatóságokat – vagy, hogy pontosabban fogalmazzunk: a helyiek érdekeit szem előtt tartva látta el a rábízott feladatot.

Mégis miért volt szükség akkor a kéziratok emlékirat megírására? A román hadsereg kiverése után az elmenekült, majd a megszállás végeztével visszatért lakosok részéről nem volt ritka az otthon maradtak irányába mutatott megvetés, bizalmatlanság. Gyakran gondolták, hogy amazok a románok kiszolgálóivá váltak („újrománok”

lettek), s tevékenyen részt vettek a fosztogatásokban. Nagyszámú feljelentés született az otthon maradtakkal szemben.¹⁹

Nem tudjuk, hogy Kromp József falubíró ellen milyen vádakot fogalmaztak meg hivatalosan, viszont a már idézett *Tanúsítvány*, mely az általunk bemutatott csomagban volt, arra utal, hogy Kromp Józsefnek mégis szüksége volt valamiféle igazoló iratra, amelyet hivatalos aláírásokkal is elláttak. A kéziratokból világosan kitűnik: a falubíró a magyar államhoz és az árkosi lakossághoz egyaránt lojális maradt, ugyanakkor azonban többször is szó esik arról, hogy az árkosiak hálátlanok voltak Kromp Józseffel szemben. A legsúlyosabb vád, amit ellene felhoztak, a román hatóságokkal való együttműködés volt. Ezt egy Régeni Áron nevű tanító – másodkézből kapott információk alapján – egy újságcikkben is megfogalmazta. A két kézirat valószínűleg éppen az említett vád cáfolataként született meg: az első spontán és érzelmekkel teli, a második egy tárgyilagosabban megszerkesztett, inkább a tényekre koncentráló írás. A fent említett újságcikk a *Pesti Hírlapban* jelent meg 1916. november 2-án *A felszabadult Háromszék* címmel. Szerzőjét, Régeni Áront, aki addig a kolozsvári unitárius kollégium tanítójaként működött, a Vallás- és Közoktatási miniszter 1916 nyarán az árkosi állami elemi iskola tanítójának nevezte ki.²⁰ Régeni október 10-én indult vonattal Kolozsvárról, hogy szülőfaluját, Kálnokot meglátogatva elfoglalja árkosi munkahelyét, és az utazás során szerzett tapasztalatait, valamint a szülőfalujában hallott híreket alkalmi tudósítóként közölte a *Pesti Hírlapban*. Végül a megszállás miatt nem sikerült befejeznie az utazást; visszatért Kolozsvárra, régi munkahelyére, és csak 1917-ben jutott el Árkosra, hogy betöltse a neki szánt állást. A Régeni által jegyzett újságcikkben megfogalmazott információk alaptalansága készíthette arra Kromp Józsefet, hogy visszaemlékezésének megírása által próbálja igazát bizonyítani.

De hadd lássuk, mi áll Régeni Áron tudósításában:

Megnyugtatók a tapasztalataim. Az a csapattest, mely a sepsi járást megszállotta, elég tisztességes ellenfél volt. Leszámítva az állandó zsarolást,

19 Nagy Szabolcs: Az 1916-os román megszállás egy sepsiszentgyörgyi patikus szemével. In Kinda István (főszerk.): *Acta Siculica. A Székely Nemzeti Múzeum évkönyve*. Sepsiszentgyörgy, 2011, Székely Nemzeti Múzeum, 307–338. p.

20 Tanítói kinevezések, áthelyezések. Az *Ujság*, 1916. aug. 2.

harácsolást, mely különösen ruházati cikkekre terjedt ki, kevés kárt okoztak. Kálnokon szept. 9-én jelentek meg először. Ekkor fogták el édesapámat a mezőn, de rövid vallatás után szabadon bocsátották s megfenyegették, hogy a községből ki ne lépjen, mert leszúrják. A község és környékének megszállása három hétre terjedt. A tábor Kőröspataktól Gidófalvára vezető törvényhatósági út két oldalán terjedt el, a katonák szabad ég alatt, sátrakban tanyáztak, a vezérkar az országút melletti „Garasos Korcsma”-ban volt. Parancsnokuk Anghelescu (colonel)²¹ őrnagy, segédtszije Ignat kapitány. Kálnokot magukénak tekintették. A község otthonrekedt lakosságát előkészítették az oláhosításra. Kihirdették, hogy nemsokára megérkezik az oláh tanító s kezdődik az oláh nevelés, oktatás. Előjáróságot neveztek ki. Főbíróvá – több környéki község szolgabírájává Krump József nyugalmazott csendőrt, árkosi lakost tették meg, községi bíróvá (primár) egy előpataki oláh lakost rendeltek ki, Zoltán Sándor szövetkezeti üzletvezető lett a jegyző, s az előjáróságot kiegészítették hét esküdtel és pénztárnokkal. Egy őrmester intézkedett a kinevezések körül. A községi bíró azonban állását nem foglalhatta el, Zoltán közbenjárására a magyar bírót, Bedő Lajost állásában meghagyták.²²

Zoltán jegyző szereplése különben is érdekes s a község érdekében jótékony volt. Fiatal korában Romániában járt s ott Anghelescu inasa s felesége szintén e család alkalmazottja volt. Találkoztak, s a régi ismeretség alapján a község lakosságát sok kártól és zaklatástól mentette meg. Mikor már az oláhok állandó zsarolása, harácsolása tűrhetetlenné lett, Zoltán jelentést tett Anghelescunak, aki szigorúan eltiltotta a rablást. A kapukra oláh címerrel ellátott figyelmeztetést szegeztek. A figyelmeztetés jótékony hatása volt. Mert míg azelőtt házunkat kilenc-tíz csapat öt-hat emberből állott, most megritkultak s a látogatók követelései is csökkentek. Azelőtt megtörtént, hogy nemcsak a fogasról, szekrényből rekviráltak ruhát, de az emberekről is lehúzták. Felkutatták a legelrejtettebb zugokat s minden könnyen mozdíthatót magukkal vittek. Ekkor hurcolták el az én otthon

21 A colonel tulajdonképpen ezredest jelent (a szerk. megjegyzése).

22 A Román Nemzeti Levéltárban őrzött alispáni iratcsomóban, a kálnoki jelentésben a következők állnak: „Az oláhok előjáróknak kineveztek: Zoltán Sándort jegyzőnek, Bedő Lajost meghagyták bírónak, Szász Lajost adószedő pénztárnoknak, Bedő Imrét II. bírónak, és esküdteknek pedig Téglás Bénéám, Dávid Mózes, Szabó Albertet, id. Mihály Andrást, Orbán Ferenczet, Bléga Miklóst, kik teljesen kifogástalan magaviseletet tanúsítottak, és amennyiben lehetett, a közbiztonságot is igyekeztek fenntartani. Az előjáróktól azonban hivatali esküt nem vettek be.” (Sz. 1987/1916)

maradt homijaimat is, köztük gyerekeim, feleségem cipőit, ruháit. Hogy mi szándékuk volt ezekkel, nem tudom.

A megszállás első heteiben a faluból kimozdulni nem volt szabad. Később megengedték, sőt megparancsolták a mezei munka végzését. Mezőre azonban csak igazolvány mellett mehettek, melyet 40 fillér ellenében bocsátottak a közönség rendelkezésére.

Hasonó engedélyre volt szükség akkor is, ha egyik vagy másik községbe ment valaki. [...] A korona értékét 75 fillérbe állapították meg. [...] Legtöbbet szenvedett Árkos Sepsiszentgyörgy közelében, kéz alatt volt s így állataiból sok jutott prédára. A báró Szenkereszthy kastély értékes felszerelését elhurcolták. Malmából a lisztkészletet felélték. A raktárban levő gabonakészlet egy részét az otthon maradtak hurcolták el. A kastély Faluvégi András tanítóra volt bízva. Ő végeztette az őszi betakarítás munkáját is. A sarjúkaszálás ellenőrzésére s a malomba levő kár megtekintésére indult egyik reggel a főmolnárral. De szerencsétlenségükre a réten elfogták a járőrök s a szentgyörgyi parancsnokság elé hurcolták mint kémeket. A vallatásnál Faluvégi büszkén jelentette ki, hogy ő magyar állami tanító.

– Ah! Profeszor! – ordított felbőszülve a vallató tiszt s lovaglókorbácsával rávágott az önérzetes, hatvanéves tanítóra.

Szerencsére komolyabb bántódása nem történt, de a molnárt meztelenre vetkőztetve korbácsolták meg. Négy napig tartott a kínzó-vallatás, de mivel kém voltuk nem bizonyítható, végül szabadon bocsátották.

Nagy és megbecsülhetetlen munkát végzett az invázió keserű idején Székely Zsigmond unitárius lelkész. Családja elmenekült. Ő ott maradt Kálnokon; nem bírt elszakadni kicsiny fatornyos templomától, ahol oly hosszú éveken át hirdette Isten ígését, s ez idő alatt imádkozott, vigasztalt s mentett, amit menthetett: életet és vagyont. Sokat, nagyon sokat köszönhetnek az ősz szakállú, pátriárkaszerű papnak hívei. Bejárta szinte mindennap Kálnokot, Kőröspatakot és Árkost, bár élete állandóan veszélyben forgott. Istentiszteletet tartott mindhárom községben minden vasárnap. Harangjaink némák voltak, hívó szavuk nem csenghetett, tiltó parancsra elhallgattak. Nem szólították Isten színe elé a megpróbáltatás nehéz napjaiban a reszkető asszonyokat, gyermekeket és aggokat, s ott voltak mégis kellő időben valamennyien az Úr hajlékában. Midőn a gyáva ordas csapat orozva rátört, védte a híveit; pedig futhatott volna, mint a többiek, hiszen kincset, földeket, sőt talán marhát és gabonát sem sokat hagyott

volna az ellenség kezén, de ott maradt egyedül az Úr nevével. Sanyargatásban része volt neki is.

*Katonás, határozott lépteiért, parancsolva felcsattanó hangjáért nem egyszer kellett a katonai dorgálást kiállnia, sőt az a veszély is fenyegette, hogy elfogják.*²³

A tudósítás szinte minden szereplője megjelenik a kéziratban is. Kromp József szomorúan sorolja fel az ellene felhozott igazságtalan vádakat, és gyakran pontosítja is a tudósításban leírtakat.

A már idézett *Tanúsítvány*, illetve a Nemzeti Levéltár Kovászna megyei kirendeltségén őrzött hivatalos iratok azt igazolják, hogy hivatalos vádemelés Kromp József ellen nem történt, az újságcikkben megfogalmazott vádak hamisak.

Az utód nélkül elhalt nyugalmazott szemlész és falubíró emléke mára már elenyészett, a fennmaradt kézirat azonban elevenné teszi Árkos község történelmének e rövid epizódját – egy olyan időszakot, mely egyre jobban feledésbe merül, hisz az akkori események szereplői már rég eltávoztak az élők sorából, írott visszaemlékezések pedig – amint a Kromp József-emlékirat története is bizonyítja – csak elvétve, véletlenszerűen bukkannak elő.

AZ ELSŐ KÉZIRAT

Egy-két héttel a menekülés előtt, a román futás előtt történt, hogy egy napon hívatott Faluvégi úr, hogy valami nagy tisztek hívatnak a Kastélyba. Odaérve látom, künn sok fegyveres [tartózkodik] feltűzött szuronnal az udvaron. Bementem a kastélyba, ott volt Faluvégi úr és 4 magas tiszt – a legmagasabb rangú volt altábornok –, mellettük egy-egy katona, kezükbe egy-egy ládikó. Bemutattam magamat. Azt felelte a nagy tiszt, örvendek, tessenek ott a Déványon leülni, illetve én és Faluvégi úr, leültetett parancsoló hangon, egy-egy cigarettát nyomta kezünkbe, parancsolva: gyújtsunk rá... Ott ültünk és megnéztük, hogy rabolnak a tisztek. Fiókról fiókra menve rakták a katonaládikóba [amit találtak]; az mikor tele volt, kiment, szekerre rakták, visszajött, és így tovább. Képzeltető – [mert] penna nem írhatta le a szívem szorulását –, látván, hogy ezek a nagy tisztek saját kezüleg

23 Régeni Áron: A felszabadult Háromszék. *Pesti Hírlap*, 1916. nov. 2.

rabolnak, sőt, odahívtak szemtanúnak, roppant szomorú lettem. Egybe' tetőzte a nagy aggodalomnak azon körülmény, [hogy] észrevettem, hogy Faluvégi úr kikel a béketúrésból, és nagyon félttem, hogyha legcsekélyebb ellenvetést tesz, határozottan foglyul ejtettek volna, és tudja Isten, mit történik velünk, mert 35 évig szubordinatio alatt szolgáltam, és képzeltem, ha [az ember] saját előljárójának mégpedig béke idejében ellenmondást mond a parancsának, [már az is] veszedelem. Hát még az ellenség magas rangú tisztjének, kinek mű annyi voltunk, mint egy légy a kezébe', egy szoritás, és vége. Mindegyre súgtam neki, nehogy kikeljen, de nem lelte helyét, arra mérgesen kezdett fütyülni hangosan, *Isten áldd meg a magyart*. Azon rablás története után kimentünk a kastélyból. Ahogy az udvarra értünk, ott egy más három tiszttel találkoztunk, kik egy sepsiszentgyörgy[i] Kende nevű vezetése alatt, ki akkoriba' Szt.györgyön a román uralom alatt [mint] bíró volt kinevezve – onnan a kastélyból vezette őket hozzám – [szóval] hallom, [hogy] követeltek ebédet. A nőm tojásrántott[át] csinál, azonban észrevették egy hólyag túrómat, elővették – egy 4 kilós volt –, összevagdalták, s amit enni nem tudtak, a szolgának odaadták, és azután ugyanazon szolga [vagy] tiszt pinczér[nek] odaadtak egy kancsót, menjen a pinczébe és hozzon bort. Volt 45 lit[er]. ribizliborom, és szerre mind megitták, azt fájlaltam...

Szándékom volt, ha már itt maradtunk benn a házba', és ha ránk jönnek, lehető legnyájas' szavakkal megkérem, ne bántsanak, mert jól tudtam, ha közükbe megyek és észreveszik, hogy románul beszélek, meg fognak hurczolni mindenfelé mint tolmács, stb. – amit jól tudtam, hogy nagyon fárasztó lesz reám nézve, mert sok fáradság, nem bírom ki. De az ellenség azt tekintetbe nem veendi – és nem veszi. [...] Történt, hogy Faluvégi tanító úr egy Végh András nevű árkosai embert utánom küldött, menjek a Méltóságos úr kastély[á]ba, mert egy magas rangú román tiszt ott van, legyen tolmács. Íme, szándékom, hogy itthon maradjak, meghíúsult. Lementem. Ott volt egy, a bemutatása szerint Anghelesku Áron (románul Kolonél rangba', altábornagy), ott volt Faluvégi úrral. Ott be volt törve egy ablak, mely tán egy katona [által okozott kár volt, aki] betörte. A tiszt meghagyta, hogy Faluvégi az ablakot szegeztesse be, hogy legyen látszata, ha netán új betörés történék. Megmagyaráztam a tisztnak, hogy az a kastély egy romániai Generál Floresku contesz leányáé. Arra azt mondotta, hogy jól ösmeri

és tudja, hogy a kastély tulajdonosa Generál Floreszku úr leánya, de ő intézkedni fog, hogy több betörés ne történjék. Ez nekem nagy öröm[öt] okozott; úgy[szintén] nőm kimondhatatlanul örvendett.

Onnan [a tiszt] kocsijára ültetett és parancsolt, hogy mutassam meg a Benkő úr házát, hogy lássam, mi történt ott. Így a faluba feljőve kérdezte, hogy van[nak] a betörések és lopások. Mondottam, hogy a katonák több gazdától elvitték a lovakat. Arra azt mondotta, vegyem azokat [...] jegyzetbe és adjam be utólagosan hozzá, annál is inkább, hogy fizetve nem lettek a lovak, melyeket elvittek, sem bont nem hagytak nekik, és adjam tudtul a lovak [elvittele miatt] károsultaknak, hogy délután legyenek a falu végén, ott várjanak rá, mindenki személyesen. Azt kihirdettem Barabás Ferencz által, ki éppen a kapujába állott, és ő is előadta, hogy lovait elvitték. Onnan bement Benkő úr házába. Ott bámult, látva, hogy szét van fosztva és kirabolva, széthordva. Mondotta, háborús idő, [de] miért távoztak hazul[ról], mert nem lett volna semmi bántódásuk. Onnan visszamentünk, a katonák[at] megvizsgálta: [...] tele volt Árkos, Köröspatak és a kálnoki szántó, és réteken letelepedve [is voltak]. Lemenve a Majorba ebédelt, és éngem leültetett künn egy farakásra.

Ebéd után ment tovább a katonákat megvizsgálni, egy kapitány is jött vele úgy egész a Múmalomig. Annak közelében talált négy katonát, üres zsákok[at] szorítottak a] hónyuk alá. Azoknak parancsolta, menjenek a malomhoz, ott várjanak rá. Azután elment egy tizenkét katonából álló, egy őrmester vezetése alatt lévő fegyveres katonákhoz, azokat a malomba rendelte. Azután mű is mentünk a malomhoz: [...] egy tiszt, ki[t] ebéd után a majorból felültetett – annak kíséretében s én mentünk a malomba. A malmot összerongált és elrontott állapotban találta, de arra nagyon is haragudott! Ezt mondotta: ha tudná, ki volt a tettes, rögtön főbe lövetné, mert a malom civil[nek] és katoná[nak] egyaránt hasznára van! Felolvasta a lisztkészlet[et], és 600 zsákot talált. Kijőve azon künnáló fegyveres katonáknak parancs[ot] adott, hogy ott állandóan őrizzék a malmot, és bárki menne arra, ha a jelszót nem adja, löje le! A négy zsákos katonákat lefektetett hasra és 25-25 botot mértett reájuk.

Onnan mentünk a kálnoki határon és szándéka volt Kálnokra menni. Már késő délután volt. Észrevette, hogy rosszul nézek ki; megkérdezte, hogy beteg vagyok-e? Arra azt feleltem, hogy ma csak egy kevés reggelit

ettem, és rosszul kezdtem lenni. Akkor visszahajtatott és a faluvégén, ahol a ló-károsultak rá várt[ak], talált egy fegyver nélküli katonát – azt jól megpáczázta. Ezután beszélt az emberekkel, ki[nek] mi kára van, azoknak némi vigasztaló szavak[at] mondott. Ott az emberek előtt ott volt Barabás Ferencz, Bedőházi Áron, Tegző Sándor, Tegző András és többen: ott elővett egy könyomatú és még egy nyomtatott rendelet[et], azokat nekem adta a feleknek kihirdetés végett. Ezek voltak román és magyar nyelven szerkesztve. Az egyik szólott [arról, hogy] miért távoztak ok nélkül a lakosok, azért történnek betörések, és hassunk oda, hogy a menekülteket hívjuk vissza, mert nem lesz bántódásuk, stb. A másik tartalmazott: kinek gabonafelesleg van, adna nekik, mert vagy pénzért, vagy elismervényt kapnak, mely[lyel] utólagosan megfizetve lesznek, stb. [és hogy a] kémkedéstől óvakodjék mindenki. Azt felolvastattam Faluvégi úr által [...]. Ez alkalommal kihirdette, hogy községi bíró vagyok! Ami kimondhatatlanul szomorított, tudván, hogy a katonák szeszélyének ki vagyok téve. [El]rendelte az írásbeli kinevezésemet, így hazabocsátott.

A nap szentülöbe közeledett, és én még egy fél pohár kávé, kenyér nélkül voltam. A következő nap beteg lettem az izgatottság és éhezés következtében. Azután eljött lóháton az említett kolonél Árkos községbe. Úgy látom, engemet akart felkeresni, mert reggel 9-10 óra felé jött a Geje felső részről, azután Hatházi a lova mellett kísért. Én kiléptem, alig ismertem, hogy ő lenne, csak nekem szólt [hogy] magát keresem. Elejébe menve üdvözöltem, és azt a parancs[ot] adott, itt van Hadházi, fiatalabb, erős ember, küldje le a Majorba, ott kinevezem albírónak, és ő felhossa a maga írásbeli kinevezését. [...] Az első találkozásunkkor megkértem alázatossággal, lenne oly szíves a legénységnek parancsolni, ne gyújtsanak és ne öljenek. Azt ígérte és a kinevezésembe is írta, ügyeljek a garázdálkodásra: a katonáknak nem szabad. A következő nap lementem, jelentést tettem, hogy a legénység nagyon lop és betör, hol nem lehetek jelen ez alkalommal, mivel nekem hazulról mennem kell; szíveskedjék a nóm részére egy czédulát adni, ha a katonák valahul rabolni és betörni akarnak, mutassa meg, hogy óvja a lakosságot attól. Azonnal parancsolt egy tisztnek, írja meg [...], hogy ezen írás előmutatója Kromp bíró felesége, és óvakodjanak: a garázdálkodás tilos!

Az nagyon jól bevált, mert a nóm több helyt segített, a betörési kísérleteket meggátolta, amit az árkosi nép tanúsítani tud. Mert

Bedőházi Györgynek volt a kebelébe' pénz; (én honn nem lévén) a katonák megrohanták és felgombolták a lájbiját, kivették a pénzét. Egy asszon hozzánk futott és megbeszélte nőmnek, mert én honn nem voltam. Odament a nőm, felszólította a katonákat – voltak vagy hatan, és már a pénzt osztani kezdték –, mondván, hogy nem szabad. Arra kérdezték, hogy mer vélünk úgy beszélni, ki maga? Arra a nőm a czédulát megmutatta, és rögtön vissza kezdtek adni a pénzt. Szabó Györgynél be akartak törni. A nőm után futtak; a nőm odament és felszólította, mit művelnek itt? Azok is kérdezték, hát ki vagy te? Arra a czédulát megmutatta, és rögtön elhagyták az ajtóját, melyik[et] betörni szándékuk volt és eltávoztak. Úgy én is a tehetségem szerint megóvtam [a falubelieket], ahogy csak lehet.

Megjegyzem, hogy a II. hadosztag, mely előbb jöttek volt, elmentek, azután jött a 12. hadosztag, ezek voltak sokkal veszedelmesebbek, mint a II. A Méltóságos báró úrnál mind a 12.[hez tartozók] törtek be – én honn nem voltam, hozzánk jöttek azzal a hírral, hogy betörték a Méltóságos úr kastélyába. [...] Pár nap múlva küldött utánom Faluvégi úr, hogy disznót loptak a katonák a méltóságos úrtól és a malomba vitték. Befogattam, odamentem, de nem tudam semmire menni, mert a katonák gorombáskodni kezdettek, pedig valami csendőr jellegű katonát vittem magammal. A csendőr és katonák közt heves szóváltás jött volt létre, és sok disputa után, mikor láttam, hogy a katonák haragja némileg helyrejött – mert ott volt negyven katona körül, kik a hidat javították, és azok számára loptak már vagy hat sertést, ha nem többet, a Méltóságos úréból – én akkor [...] bátorságot vettem és figyelmeztettem az ott levő katonákat, ha még Árkosra jönnek sertéseket elhajtani, a csendőr jellegű három katonákkal letartóztatjuk és bekísérjük Sz[en]tgyörgyre Ignát kapitán előtt, aki kerületi kapitány volt. És figyelmeztettem őket a generál de divizie²⁴ Costescu és kolonél (altábornagy) Angeleszku parancsára, hogy lopni, rabolni nem szabad, és arra ígérték hogy nem jönnek többet disznót lopni, de nem is vettem észre, hogy jöttek volna. A lopott süldő összetörve volt, máskülönben visszahoztam volna. A velem volt csendőr jellegű káplári rangban helyeselte állításomat.

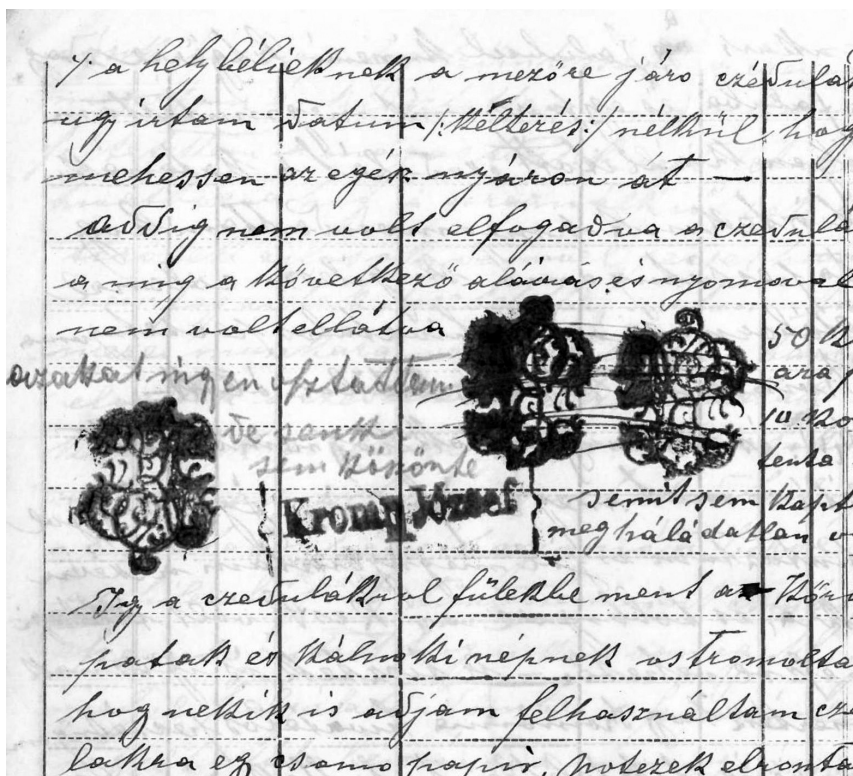
24 Egy-egy hadosztály parancsnoki beosztását ellátó katonatiszt, a román hadseregben többnyire vezérőrnagy rangban (a szerk. megjegyzése).

Megelőző héten, amíg azon három csendőr jellegű katonák még Árkosra nem jöttek, eljött egy hajnalba' hozzám [egy] zsellér asszony, Olá Jánosné nevű, és felriasztott bennünket, hogy eljött egy 4 katona, az éjjen 2 szekerral behelyezkedtek helybéli Barabás Károly udvarára. Én gagyába' és pántofliba' mentem oda és kérdeztem tőlük, mi járatba' vannak. Bevallották, hogy ott sok sertés van és azokból elvisznek, csak egyet hagynak, a kisebb[et]. Én bemutatam magamat arra, és megmutattam az írásbeli kinevezésemet, mely Angelesku [névvel] volt aláírva, és be[le] volt írva, hogy rabolni nem szabad. Arra barátságosabban beszéltek, mondván: ha így van, akkor onnan nem vesznek, kapnak egyebütt. Főzték [a] teát, és azután elhajtottak. Azután a következő éjjel, éppen mikor lefekvésre készültünk, jött hozzánk egy Incze sírva, hogy 3 katona el akarják hajtani 2 ökrét, azonban sírás- és kérésére azon állapotok meg, hogy hajnalba' bemennek hozzá s fizesse[n] nekik 400 koronát, akkor nem hajtsák az ökreit. Arra rögtön írtam neki egy czédulát, melybe' hivatkozva a már említett magas rangú tiszték parancsaikra, hogy a rablás tiltva van, s mondtam neki, hogy hajnalba ott leszek. Mikor alig lehetett látni, odamentem, de a katonák már a pénzért jártak volt, és a czédulát olvasva elmentek anélkül, hogy az ökröket elhajtották volna avagy az ígért pénzt követeltek volna. A következő napon jött hozzám rohanva Barabás Lajosné panaszkodva, hogy ő nem hál a házánál, hanem Bedőházi Lőrincznél az anyósával együtt, azonban hogy nem volt otthon, bementek egy 6 főből katonák, széthányták minden[ét] a házba' és az összes tyúkjait leverik és megölik. Arra odamentem, de mikor [a] kapuhoz értem – megnyitva volt – és engemet észrevettek, ledobták a levágott és takarítással foglalkozott tyúkokat a kezükből. Én előrementem feléje, mondván románul: ne lőj. [Az] asszonyok hátrahúztak, ne megyek [menjek], most agyonlő. Én előrementem, egy 3 lépésnyi[re] közel hozzá, elővettem a kinevezésemet, megmutattam: akkor leeresztette a fegyverét és mondott: mért nem ülnek otthon, mert ahol nincs senki otthon, ott szabad nekünk betörni. Arra azt feleltem, most tiltva van! A 3 magasrangú tiszték parancsaira hivatkozva így megcsendesedtek, de már le volt ölve 8 tyúk, és a 9. és 10-ik takarítással foglalkoztak. Mondottam, fele elég lesz nekik, az ölt tyúkokból fele hagyják a hazainak. Arra azt feleltek, ott még maradtak [tyúkok]: ezekkel kínlódtunk, ezek már a miénk.

Egy nap lementem Faluvégi úrhoz, hogy lássam, mi újság van ott. Mikor a szövetkezethez értem, valami gyerekek voltak ott és azt mondták, hogy 3 katona bement a szövetkezet udvarára. Akkor a szövetkezet meg volt rabolva a katonák részéről, mert ott őrt álltak volt, és senkit közel nem engedték – nappal örködtek, éjjel szekerekkel szállítottak –, de bementem és kérdeztem, ott mit művelnek, mert tilos a betörés. Ott 2 katona benn voltak, az ablakon bementek volt. Benn volt egy őrmester, ahogy egy künn álló fegyveres őr mondotta. Én bekiáltottam: őrmester, mit művelnek ott? Arra belül mérgesen kiáltott: ki a'! Mit akkor arra feleltem: én vagyok a kolonél úr által kinevezett primár, nem szabad garázdálkodni a generál Costesku parancsa folytán. Arra még mérgesebben azt kiáltotta bennül: primár, nem primár, távozzál azonnal innen, ha szereted az életedet. Gondoltam, e' már nem tréfa, és távoztam. És magamba' gondolatokba merülve, hogy milyen koczkázott helyzetbe' vagyok velük, szembemeni azon vad ellenséggel, neki tiltani a rablás – egyszer megtámad valamelyik, keresztüllő a vagy szuronya hegyére veszen. Az teljes életunttá tett, a szomorú gondolataim, ha eszembe jutott, hogy én itten ebbe' a községbe' amúgy is egyedül állok anélkül, hogy egy komolyabb eseten, ha támad valamely, semmi segítség nem leend. Támadt egy ötletem: mégis tőlem telhetően a falut védenem kell, ha az életem árán is. A jó Istenre bízom ez[eket] a még tőle adott életperceim, de tenni kell valamit. Czédulákat kezdettem írni minden ember kapuján, hogy a betörések[et] és garázdálkodások[at] bár némileg szüntessem. A czédulák[at] megírtam és kiosztottam, minden kapura feltettem a magos tisztek rendeletükre hivatkozva, hogy a garázdálkodások, betörések tilosok, de mivel pecsét hiányzott, nem fogadtak tiszteletbe. Írtam a mezei munkára menőnek, hogy ne bántsák. Elvették a czédulákat, elszakították a katonák, és elkergették a czédulásokat, mondván: azt te is írhatod, hol a hivatalos pecsét nyoma! A bíróé?

Ez fülembé jött, tűnődtem mit csináljak. Eszembe jutott, hogy nekem van egy Monogram, melyet szolgálati időmbe' a fehérneműmet jegyzőtintába bemártva monogramoztam, hogy ne cseréljedjenek. Elővettem azt és [...] olajom lévén felülbélyegeztem minden czédulát, és így osztattam a népnek: egy újonlag a kapura, egy a mező-munkára, és egyet – ha akart – a faluból kimenni Sz[en]tgyörgyre avagy más faluba. És egyszersmind megmutattam egy ilyen kiállított czédulát a katonák-

és tisztéknek, s megmondottam, hogy azt a pecsétnyomó[t] Angilsescu colonel (altábornagy) adta hivatalos pecsétnyomó gyanánt, és Románia [nevet] képez... 3 betűből állott – K. R. I. –, és azok úgy voltak, hogy nem lehetett állításomat megczáfolni. Igaz, hogy jól betintáztam és jól megnyomtam a czédulákra, és többnyire a K és R volt észrevehető. A tiszték is igaznak ösmerték, hogy Románia hivatalos pecsétnyomóm van, és így tiszteletben tartották azon pecsétnyomóval ellátott írás[t], hogy [segítségével] még a határszélről, egy fatelepről [is] elhozta egy Nagy György kálnoki lakos a hátrahagyott bútorát és holmiját 3 szekérrel.

A Kromp-kézirat részlete a monogrammal, amelynek pecsétjével az egykori pénzügyőri szemlélsz az általa kiadott czédulákat ellátta

A helybélieknek a mezőre járó czédulákat úgy írtam – dátum (keltezés) nélkül –, hogy azzal mehessen[ek] az egész nyáron át. Addig nem volt[ak] elfogadva a czédulák, amíg a következő aláírás[sal] és [pecsét]nyomóval nem volt ellátva. Azokat ingyen osztottam, de senki sem köszönte [meg]: 50 korona ára papír, 10 korona olajtenta, és én semmit sem kaptam meg: háládatlan[ok] voltak. Így a czédulákról fülekbe ment a kőröspatak- és kálnoki népnek: ostromoltak, hogy nekik is adjam. Felhasználtam czédulákra egy csomó papír[t], noteszek[et], elrontottam emlékkönyvek[et] stb. – anélkül, hogy bár egy krajczár[t] követeltem volna. És már papírom se volt. Hozzám jött a román csendőr őrmester, és annak panasztam, hogy engemet ostromolnak czédulák kiállítására még más falukból is; egyedül már nem győzöm írni és itt nincs, ki segítjen, már a papírom is elfogyott, fizetésem a bírói állásért semmi, sőt egy pár czipót... a sok járással tönkrement tiszta új czipó, nekem befizet a bíróság... Arra azt felelte, én amúgy is itten iroda állítok, van papírom, adok, és fizettesse a felekkel – bár egy fél frank egy czéduláért, ha sétálni akarnak. És én beszámoltattam a pénzt neki: nekem átadja maga, egy hónap múlva vége lesz a háború[nak], és a kinevezés napjától megkap[ja a] tisztességes fizetés[ét]. Arra más ötletem támadt: én éji 12 óráig mind czédulákat írok más falunak, és a néhány bejött pénzt egészen elveszi a [...] a román csendőr őrmester. Csináltam czédulát, felülbélyegeztem a monogrammal, és elküldtettem egy mintával a kőröspatak- és kálnoki előjáróságnak, írják meg, és ha valami fizetés lesz, az beszámolandó lesz. Hogy írják mindenki az ő község[e] részére, mert én Árkosra vagyok kinevezve. [...] Nem tudok a rendelet tartalmát pontosan értelmezni, mert az oláhok furcsán is írták, és a stílus a mi országbeli oláhokkali nem egyezik. Ha valami rendelet jött, azt magyarul leírtam, és így küldtettem Kálnok- és Kőröspatakra. A csendőrök átmentek velük, mennem kellett tolmácsolni, és a míg Kálnok- vagy kőröspatak[i] czédulákat felülbélyegeztem, a csendőrök felolvastatták [megszámolták], hogy hány [cédula készült], s magának feljegyeztette. Azután nem tudom, megszámlálták a csendőrökkel. Azzal, [hogy] mit csináltak a másfalusiak, nem törődtem: azzal nekem elég baj volt Árkos községgel. Ingyen osztattam a czédulákat, tőlem a pénzt elvette azon a napon, mikor rohamosan el kellett távozniok: volt nálam beszámolni való 5-6 korona, amely nálam maradt, így legalább annyit láttam a sok írás és

fáradtság[ért], a papírom[ért], a stampigli olaj[ért] és írásért annyit élveztem. Azt is nekik kellett [volna] átadni, ha rohamosan nem távoznak. De a[z] volt a szerencsénk Árkos részére, hogy hamar távoztak, és sietséggel kellett visszavonulni Románia felé, mert a csendőr őrmester már két jegyzéket íratott Tegző Sándor úrral, a honn maradtakat és távollévő[k] névsora a családjával, gyerek, stb. Arra voltak szánva, ha idejük lett volna visszavonulásakor, név szerint münket betolonczoltak volna Romániába, mert a csendőrőrmester parancs[ot] adott, ha netán a menekültek közül hazatér, rögtön jegyezzem azok neveit a honn levők névsorába, de hála a Mindenható Jöistennek, tervük nem sikerült. [...]

Eljött a főmolnár, András Tamás és Végh András a gidófalvi múmalomból Faluvégi András tanító úrhoz, és bejelentette valami a malomból történt lopásokról, és kérte Faluvégi urat, hogy menne oda meggyőződés végett. A tanító úr elment velük, de midőn a rámpához értek, a rámpán át... ahol a vasút van építve, azon átmegy a szekérút, kanyarodva a malom felé. Ők, hogy rövidebb legyen [az] útjuk, nem mentek az úton, hanem a réten át lévő gyalogösvényen, mely egyenesen a vasút-hídhöz vezet. A vashíd fel volt robbantva és román katonák őrizet[e] alá véve, hogy jobban ne robbantassék. Amidőn Faluvégi úr a két társával a hídnak közeledtek, az ott leülő katonaőrök azonnal letartóztatták mind a három [személyt]. Sz[en]tgyörgyre, a kerületi kapitánysághoz bekísérték; ott bezárták őket azon gyanú miatt, hogy tán a hidat fel akarták robbantani. Ott szót emeltem, hogy a tanító úr és társai nem azért mentek, valami rosszat csinálni. Kezeskedem az életemmel, hogy a tanító úr, ki 35 éven át mint állami tanító rendkívüli becsülettel bíró ember, nem férne még a legcsekélyebb árnyéka [sem] valami rossznak [hozzá], mert tisztességes társadalmi életnek örvend, és az az ember, én kezeskedem, hogy teljes ártatlan. Ő azért ment oda, mert a malom a méltóságos báró úré, ő a mindenes megbízottja a báró úrnak. Az összes kastély, mely nem csekély vagyonnal bír, rá van bízva, és felteheti a kapitány úr, ha nem volna becsületes, a méltóságos báró úr nem választotta volna őt mindenesnek és az összes vagyonára teljhatalmas gondnok[n]a[k]. Én pedig egy 35 éves kiszolgált s állami nyugdíjas tisztviselő, aki a közvélemény előtt tiszteletbe részesültem és részesülök, nekem higgye el [a] kapitány úr, becsületem szava az, hogy azok az emberek nem rossz végett jártak oda, hanem meggyőző-

dést szerezni a malomba' való lopás dolgába'. Ő csak annyi[t] vétet[t], hogy a gyalogösvenyre ment, hogy hamarabb mehessen oda. Nézetem szerint aki valami rosszat akar végrehajtani, a[z] nem megy fényes nappal, sőt csevegés között.

Arra azt felelte [a kapitány], a pártfogása kitűnő és hiszem, de szabadon nem eresztettem. Az ártatlanságot a vizsgálat kideríti: ha ártatlan, szabadon bocsássuk. Arra még azt mondottam, ő teljes ártatlan. Arra azt felelte, van-e még jelenteni valója. Jelenleg nincs. Akkor elmehet.

Pár nap múlva kerestem valami ürügy[et], mehessek valami jelenteni, és az alkalommal kérjem Faluvégi úr szabadon bocsátását, mert ártatlan, társaival együtt. Nagyon féltém, nehogy ítélet[et] mondjanak felettük, akkor végük. Egyhamarább nem volt mit jelentenem, [csak azt, hogy] Tegző Andrástól loptak egy lovat, amely[et] mikor menteni akartam, ráfordult a katona, hogy én olyan bíró vagyok, hogy ellentálok: feljelent a kapitány úrnak (és agyonlövet). Azzal bementem és jelentettem körülményesen a lólopás[t]. Tudomásul vette, de meghagyta, hogy én szóul semmit se jelentsem, csak írásilag. Ekkor én kértem Faluvégi úr szabadon bocsátását. Akkor azt mondta: mondtam, hogy a vizsga kideríti. De láttam, hogy a kérésemet igénybe veendi, mert teljesen nyájasabban volt, mint máskor, s azzal elbocsátott szép szavakkal: ha nem hibás, kibocsátandja. [...] Megköszöntem és elmentem. Pár nap múlva hozzám jött a fő molnárné, sírva kérve, megyek be vele s szabadítsam [ki] az urát. Keservesen sírt. Én már tudom, ha odamegyek, [a kapitány] haragos lesz, de sajnáltam az asszont és gondoltam, ami lesz, lesz, még egyet próbálok. Éppen beadom a Tegző András lólopás-jelentésit írásilag, hiszen azt parancsolta, egyúttal teszek még egy kísérletet, hogy vigasztalódjék az asszon. Hogy kérésemet eléjek tettem... mert ilyenkor jólesik az embernek, ha valaki ott igyekezik segíteni, ahol baj van. Mert a nemes szívű ember a szükségbe' kíván segíteni, mikor szükség[es], mert a mai világkorszakban kevés ember kíván máson segíteni, csak ki-ki az bajaival törődik, és a másokra sem is hederít. Mert kihalt az emberiségből a részvét, a barátság, mindenki látja a más ember szálkáját a szemében, de a gerendát a saját szemében nem látja, és nem akarja látni. Többnyire önzők [az emberek], tisztelet a kivétel, és ha százszor segít valamelyik a másikon s csak egyszer nem, akkor az a jötevé

ellenségei táborába megy át. Kihalt a szeretet, a rosszaságból fia az apját, leány az anyját, testvér testvérit csak érdekből szereti. Azon szeretet is, csak amíg szembe' van: mikor hátat fordít, megcsúfolja, nevezgeti, keres becsületet a legbecsületesebb ember becsületje rontásával. Úgyhogy gondolatom szerint már divatos elvek a következők: álarcz nélkül ne lépj ki az emberek közé. Fehér mezt öltö magadra a sötét bűn felé, s ha utadon találnál együgyű gyermeket, ki ajkán hordja szívét s őszintén szól veled, dicsérd meg, de ha elment, kaczagd ki szegént. És így kaczagj ki minden becsületes erény[t]. Tagadd el, ha kebleden nemes jó szív dobog. Nemesnek, jó[nak] lenni nem divatos dolog.

Szeresd, [aki] jót tesz veled, de csak míg jót tehet. Ha hasznát nem veszed már, szó nélkül elfeledd. Ha diadalra jut a gonosz ostoba, ne kelj ki ellene egy szóval se soha, sőt, ha azok kegye dobja [a] jó falatakat, fogadj el alázattal a hulladékokat. Az asztalok alatt még a helyed, az asztalhoz kerülsz majd, könnyen úgy lehet.

Ellent ne mondj soha sohase senkinek, s szörnyen fogsz tetszeni, hidd el, mindenkinek. Hallgass szüntelen, akárki mit beszél, nagy bölcsességednek így gyorsan híre kél. Szerény se légy, barátom, csak úgy mutasd magad. Szerénységről beszéljen sok ékes szép szavad. S kövessék elveid majd azok, kik elhiszik. A bölcs szíved dicsér, úgy nagy neked a hír. [...]

Továbbá lejött egy csoport 6 legényből álló román katonák, követelve tőlem, hogy hol léteznek sertések s disznyók, kell bár 6 darab. Arra azt feleltem, jöjjenek be. Megmutattam a kinevezésem. Abba' azt áll, hogy [a] garázdálkodás tilos. Máskülönbem most jöttem Sz[ent]t-györgyről, a kerületi kapitány Ignáttól: ő maga néhány percz múlva itt lesz, s ő rendelkezik magukkal s ad sertést. Arra [...] elmentek még a faluból is ki. A következő napon jöttek egy 6 legény, vezessem őket, hol lakik Bedőházi Áron, [mert] ott lovak vannak – és egyenes[en] Áronhoz tartottak.

Megelő[ző]leg, ahogy a kinevezésem történt: megmentettem Bedőházi György 2 lovát, Sebestyén Salamonné 2 lovát, Kis Ferencz 2 lovát – a katonak részére: ha kell, legyenek rendelkezésünkre –, és azokat nem volt szabad elvinni... A felmentett lovakról volt egy névsor tehát, a kapitány aláírásával. Mikor Bedőházi Áronhoz akartak menni, [a] lovait elvenni, én elébe álltam: azok a lovak meg vannak mentve.

Megmutattam a mentési jegyzék[et] és azt füilent[ett]em neki[k], hogy Bedőházi György lakik, és az ő lovai mentve vannak. És onnan mentek öreg Tegző Sándorhoz, s azt feleltem, van[nak ott lovak], de [ott] Sebestyén Salamon lakik. És nézte a cédulába', meg vannak mentve. Így tehát a névelcseréléssel megmentettem a Tegző Sándor, Molnár Mihály József és Bedőházi Áron lovait több ízben az elharácsolástól, de [a] végin az Ároné[t] mégis elvitték. Egy napon, amidőn honn nem voltam, eljött Árkos községbe felfelé egy 20 katona egy tiszt vezetése alatt. Bedőházi Áron künn ült egy padon, s mikor a katonák [az ő] irányába' voltak, a tiszt vezényelt: halt (stai!).²⁵ Akkor mondott két katonának: kérdezitek. Akkor kiléptek, 2 katona: az egyik ropogós magyar kiejtéssel kérdezte: bácsika, van-e lova? Arra Áron azt felelte, hogy van, így elvitték 2 lovát, szekerit. Amidőn a 2 katona a lovakat befogták, a tiszt küldött az útról egy más katonát, nézze, mit csinálnak Áron udvarán olyan hosszadalmasan, mert a ház az úttól félreesik. A katona elment és visszajött, jelentve, hogy befogják a lovakat, azonban egybe' jelentette, ott van[ak] szép kövér tinók és tehének, azokból vegyünk-e egy pár[at]? A nőm az udvaron volt s azt hallotta, hogy a lovakon kívül még egy pár barmot akarnak elvinni. Kilépett a nőm, bemutatta magát a tiszt előtt és kérte, ne vegyék [el] a tinóit, mert szegény ember, csak azt a barmocskát bírja, földje semmi sincs, munkából él. Arra újból kérdezte a katona a tisztet, megyek-e a tinókat elhozni? Akkor a fiatal tiszt arra azt felelte, nem hallod, hogy szegény? Elég a lova és szekér, márs a rendbe. Így mentette [meg] a nőm Áron szomszéd[ot a] drága szép svájci barom... [el]lopás[á]tól. A tinók testvér között megérték 3000 forint[ot], azonban Áronné ahelyett, hogy bár egy köszönő szót mondott volna..., sőt szemrehányással illette a nőmet, mert egy háládotlan buta fejrénj, de eljön az idő, hogy kérdőre vonom egykoron a buta fenhéjázás- és sértegetésért. Az az asszon, amíg [a] román katonák itt voltak körülbelül 5 hétig, annyi tejet fejt, hogy kártyáslag adta a disznóinak, de a házamhoz... csúfságból nem hozott bár egy féllitert, ámbár nekünk nem kellett volna, mert szegődött tejünk volt - bivaltej Bokor Mihály szomszédtól.

A szomszédom, Mihály Ferencz meneküléskor hátrahagyott 2 jó sertés[t] és egy borjút az Isten gondviselés[é]re. [A] menekülés 2-ik

25 Stai! (román): Állj!

napján úgy bögött a borjú, a szívem lágyult. Odamentem és 2 hétig ápoltam-gondoztam a 2 sertés[t] és a borjút. Reakötöttem [a gondozásukra]. [Mihály Ferencz] visszajött, de még amit az állataira köttem, nem adta meg. Az asszon oly fajtájú, tudta, hogy mi honn maradunk, de nem volt mersz hozzánk jönni és megkérni, hogy nézzünk át, ahogy a szomszédok... [között] szokás. Hazajött, háládatlansággal fizette meg, pedig tartozott nekem 18 koronával – s mindenütt hirdette, hogy nem adom meg a 9 forintját. Akkor hazajött a férje szabadságra: egy napon jött hozzám és kérdezte, mi van a feleségem és magik között, mert nóm azt állítja, hogy tartozik 9 forinttal, de... nem adja meg. Akkor nem vettem trefára a dolgot: átalmentem és megkérdeztem, miért híreszteli, hogy a 9 frt.ot nem adja meg. Azt állította, hogy ő nem mondott semmi[t]. Akkor az ura... mondott szemébe: mondtál, nóm. Feleljen, miért nem adja a pénzemet. Nem felelt. Ne várjon, én felelek arra. Maga azért nem adja a 18 koronámat, amért gondoztam a 2 sertés[t] és borjúját hálaképpen és címen. Arra a férje megképedt s behívott, hogy adja meg, mert ezen tárgyalás az istállóba történt volt, de én hazamentem, nem mentem a házba. A következő napon megküldette a férje a pénzt egy leánykája által. Az az Árkos község népe hálája... – tisztelet a kivétel –, de kevesen vannak, és [a] kivétel között egy Faluvégi nevű tanító és 4-5 szántóvető. A többiek örvendeztek, hogy jól védtem a falut, de hogy magyar világ lett, még egy becsületes köszönetre sem érdemesítik [az embert].

Mikor itt volt az ellenség és védtem őket, hálálkodtak, mondván: amíg élek, nem felejtik. Most [az] 1918. évre csak 50 kiló búzát kaptam, és egy id. Tegző Sándor nevű segített némileg pénzemért a gabona dolgába’... Már január folyamán fogytán [van], és senki sem ad pénzért semmi gabonafélét] – pedig főként törökbúza jó termés volt –, és nyögnek, hogy nincs. Árkosi hála! [...] Én gabona nélkül vagyok: a jegyző nem akart vásárlási igazolványt adni, küldött a szolgabíró úrhoz. [Ott] azt mondták, hogy miért nem ad a jegyző?

Nem úgy van, amint volt régen,
Nem az a Nap süt az égen,
Nem az a csillag, nem az a hold,
Nem a Szeretet, mi régen volt.

Lisztcedulát kaptam, és adnak 2 személynek 2 kiló liszt[et] havonta. A Szepsiszentgyörgy városon személyenkint 7 kilót kapnak. Hova

juttunk? [...] Egy volt Kálnok községben, Zoltán József szövetkezeti boltos: azt... hirdették ki, hogy ő adta a czédulákat ki a népnek, és ő ösmeretes Angeleszku altábornaggyal, Bukurestről szolgált nála – holott nem is találkozott vele, sőt nem is beszélt vele. Azt írta, hogy én nyugodalmazott csendőr vagyok Árkoson! Holott az író, ki beadta az újságba, tökéletesen ösmert, mert Régeni tanító úr [tudta], hogy nem voltam csendőr: az apja házánál, Kálnokon találkoztam [vele], mikor még tanuló volt. S mikor kérdőre vontam, hogy adhatott fel az újságba oly valótlan adatokat, arra azt felelte, hogy neki diktálta Kálnokon [a] volt boltos... Zoltán József, holott Zoltán József jött hozzám Árkoson [és] kérve kért, állítsam [ki a] czédulát, mellyel Sz[en]tgyörgyre és Árkosra az apját látogatás végett mehessen, és én állítottam neki ki czédulát. Igaz, hogy ötet a román csendőr őrmester jegyzőnek szemlélte ki, de azon a napon, mikor Kálnokra hívott előljáró-kinevezni, csak a terv volt, mert mikor a terv megvolt, akkor láttuk a román had futását, és Zoltán úr annyiba' maradt – a terve, hogy jegyző lesz. Engemet azonba'... ahogy Árkos községben bevonult az ellenség, honn voltam, mert nem tudtam menekülni – nem volt szekerem –, a 2-ik napon ki lettem nevezve a tábornok úr által [mint] Árkos községnek [a] főbírója. Én működtem a nép javára: amit az újságba' Zoltán [a] maga érdemét kihirdette, ami tiszta koholmány volt (czédulát, mellyel Sz[en]tgyörgyre és Árkosra az apja látogatás[a] végett mehessen, és én állítottam [ki] neki is). Újból... egy ízbe', amíg Végh András fogságba nem került, éppen hozzám jött 4 katonával, és követelt[e a] tyúkok[at], mert rekvirálnak²⁶. Köröspatakról jöttek és volt náluk 8 tyúk. De én adtam [nekik] tyúk[ot]: megmutattam a katonáknak a rendeletet, hogy a garázdálkodás tilos, és Andrásnak mondtam, ha még jár rekvirálni, letartóztatom és a kapitányság előtt vezetem. Akkor úgy elmentek a katonák – mert Sz[en]tgyörgyön volt állásuk –, hogy még a faluba' sem maradtak. És Végh András kért meg, ne jelentsem fel, mert ő többet rekvirálni nem jár.

---

26 Helyesen: rekvirálnak.

A MÁSODIK KÉZIRAT

Megnyugtatók a tapasztalataim: a román csapattest, mely Seps-i járást megszállatta, elég tisztességes ellenfél volt. Leszámítva az állandó zsarolás-harácsolást, mely különö[sen] ruházati cikkekre terjedt ki, kevés kárt okozott (550 juh), loptak Kálnoknál. Kálnokon szept. 9-én jelentek meg előbbszer. Ekkor fogták el Régenit... A községbe' 3 hétig voltak (igaz): a tábor Kőröspataktól Gidófalva [felé a] főutakon, [az út] két oldalán terjedt, a katonák szabad ég alatt, sátor nélkül... volt[ak]... A vezérkar az országút melletti Garasus kocsmába' volt, parancsnokuk Anghelescu kolonel (őrnagy, de altábornagy) segédi tisztje Ignát kapitány... Nem volt segédje, mert Ignát volt Szepisz[en]tgyörgyön kerületi kapitány: ítélőbírói jellegével ő hallgatta ki minden előforduló panaszok, kérések [előterjesztőit] és elítélte a bűnösöket. Nemcsak Kálnok[ot], hanem az összes lefoglalt falvakat – amely[eket] elfoglaltak –, a honn maradottakat, berekedteket készítettek az oláhosításra. Előljárárságot neveztek ki, főbíróvá több községekben, szolgabírójának Krump József nyugalmazott csendőrt, árkosi lakost – ez nem felel meg a valósággal. Mert Krump nincs is Árkoson csendőr – hanem Kromp Jozsef ny[ugalmazott] pénzügyőri szemléző volt kinevezve kényszer útján csak bíró[nak], de nem főszolgabíró[nak] (primár, mert az bíró), [tehát] községi bíró[nak] Árkos község részére azzal a felhívással, hogy a rendeletek, mely[ek] román nyelven érkezek, magyar nyelven leírandó[k], és [a] kőröspataki volt román bíró Benkő Lajos úrnak tolmácsolja, úgy Kálnokon – mert Kálnokon nem volt román bíró, csak ifj. Bedő Lajos magyar bíró! És mely napon akarták a bíró[t] és az összes előjárókat választani, azon az órába[n] futottak a román csapatok az országúton, s ezennel az odarendelt román csendőrmester azonnal befogatott és elfutott: csak szó volt, hogy a magyar bíró, ifj. Bedő Lajos marad bíróvá [kinevezve], Zoltán József jegyző [lesz], Szász Lajos [pedig] adószedő, és [lesz] 4-5 esküdt, de nevezésük a következő napra volt kitűzve, hogy írásilag lesznek kinevezve. Bedő Lajost, [a] magyar bírót akarták albíróvá tenni, és Kromp közbenjárásával maradt bíró. Nem volt jegyző sem, bár csak szó volt [róla]. Zoltán jegyzői szerepe nem tudom, mennyire halad[t], mert ahogy említettem, abba' az órába' a románok[nak] futni kellett, mikor őt kinevezni akarták[...]. Az információ alaptalan, és a cikk-

írónak nem adták elő a valóságos tényt. A kapukra oláh címerrel ellátott figyelmeztetést szegeztek. A figyelmeztetés jótékony hatású volt, mert amíg azelőtt [a] házakat 9-10 csapat látogatta meg naponta – s egy-egy csapat 5-6 emberből állott –, most megritkult, s a látogatások követelései is csökkentek. (...A fenti figyelmeztetés nem volt egyéb, [mint] Kromp által [pecsételt] monogramja). A czédulák igenis jó hatásúak voltak, az igaz, de azt a czédulák nem voltak alábélyegéssel, hanem Kromp kezdte a czédulákat osztani, saját feltalálmánya [volt], mert nem volt 3-féle czédula a Sz[en]tgyörre menés, mezőre, a munkára, és a házi kapujának [feltehetően a kapura kitett czédulákról lehet szó], és hivatkozva az előbbi főtisztjei rendeletekre, holott azok a főtisztjei nem tudtak a czédulákról, csak Anghesku, ki Kromp kérésére megengedte. Román címer nem volt! Legelőbbszer Árkosnak adta ki [Kromp] minden háznál a kapuczédula[kat] és a kellő-menőnek 2-2 czédula[t] a mezői és városi menésre, de teljes[en] grátisz. A katonák, mihelyt megolvasták, megsemmisítették a román bélyegzés hiánya miatt. A felek jöttek Kromphoz panaszkodni. Akkor Krompnek egy ötlete támadt: eszébe jutott, hogy neki van egy monogram [pecsétnyomója] – K.R. és I. [a] 3 betűk egymás[sal] egyesítve, melyet szolgálat[a] idejéből csináltatta a fehérenemű-jegyzésre, mely monogram[ot a] jegyzőtintába belemártva a fehéreneműjére fellyülbélyegezte, hogy a mosáskor ne cserélődjék. Elővette azt a monogramját, stampigliis kék festékbe mártva, azzal adta ki [az] új czédula[típust] az egész Árkos kapujain, és [a] kellő-menő czédulák[at] teljesen grátisz! Akkor az használt, még a tiszteknek megmutatta és állította, hogy Anghesku adta, és benne volt Románia [a bélyegzésben], mert az R betű tűnt leginkább elő. És hogy ne nyomattassék tisztára s ne ösmerjék, jó tintasan nyomtatta a czédulákra, s így hatott és tiszteletbe' tartották a czédulákat! Ilyen czédulák[at] felülbélyegezve küldette egy megírt mintával Kőrispatak- és Kálnokra, hogy írják még az ottani előljárók a nép részére, és mivel a papírja elfogyott, a román csendőrök adták [a] papír[t] a nevezett 2 község részére, mondván, hogy fizessék meg és ők számolás alá veszik a bėjött pénz[t]. Aztán hogy számoltak el azokkal, nem tudható. A feleknek a faluból kimozdulni nem volt szabad, és arra Kromp jelentés[t] tett a kerületi kapitány Ignáthoz, hogy az embereket megfognák, vagy elkergetik a mező[i] munkáru, így mondotta. Később parancsolt a ker[ületi] kap[itány],

adjon czédulákat. Arra azt felelte Kromp, hogy egy hete, hogy adott, s kérte parancs[ba] adni, hogy a czédulákat respektálják, meg adott is a kapitány, és nagyon helyeselte Kromp eljárását a czédula kiadása illetőleg. A parancs hozzám jött, hogy azonnal rendeljem az embereket mezei munkára. Én már akkor mondtam, menjenek bátran mezei munkára, mikor [a] czédulákat Árkoson osztottam, és mentek a bélyeggel ellátott czédulával [az] árkosiak. A kálnoki előjáróknak kiküldöttem, hogy mezei munkára megyen mindenki – de az említett czédulákkal, mert anélkül veszélyes lett volna, le lett volna tartóztatva mint kém, Sz[en]tgyörgyre a kapitánysághoz beküldve. Tehát Krump volt a népek a segítségben és mentésben a fő tényezője, az [...] író [aki a czédulákat írta]. Legtöbb[et] szenvedett Árkos és Szepsisz[en]tgyörgy, hogy állataikat és SztKeresztelyi [Szentkereszthy] kastélyát kirabolták. Malmából a lisztet elvitték, úgy a gabonát is, részint a katonák, részint a 3 község lakói hurczolták el, de többnyire a tetteseket kiderítették. Faluvégi tanító úrhoz bejött egy ízbe’ a főmolnár és Végh András, [hogy] a tanító menne le a malomba, ott sok kár van. Lementek. A réten mentek el. Ott egy román őrjárat, ki a hidat – [az] Olt-hidat őrizték – letartóztatták és Sz[en]tgyörgyre vitték, mint kémek[et], és mivel nem bizony[os]ult [be], hogy kémek, elbocsátották. Ez ügyben Kromp 3-szor ment a kapitányhoz, és minden jó állást ígért, hogy ártatlanok, és néhány nap múlva felszabadultak, kiderült ártatlanságuk. Székely Zsigmond kálnoki unitárius lelkész sokat segített a népek. Jól tudott románul és oly tiszteletben tartották a román katonák – látván a nagy ősz szakállát, kezét csókolták állítása szerint –, mert többször beszélt Kromppal, mert jött Árkosra misézni és mindenütt, ahogy [a] cikkiró írta, szóról szóra igaz.

Kromp a [...] sertések[et a] további lopásra betiltotta, mert vaj 6 darab [sertést] felfogták a vetés közül és az erdőben, s többnyire az Olt-hídnál dolgozó katonacsapat [emberei] ölték őket. Akkor Kromp odament és megmutatta a kinevezését, és megtiltotta több sertés ölését, s így megszűnt a további sertéslopás.

Midőn a [Szentkereszthy] kastélyába legelőbbször betörték, Kromp nem volt otthon, mert neki menni kellett, de megbízható helyettese nem volt. Igaz, hogy 4 esküdt volt kinevezve, de csak Kromp által. Ezek [oda], ahol baj volt, nem mentek idejébe’ helyet állni. Volt albíró, Hadházi nevű, ki az említett colonel által írásilag volt kinevezve, de

azt mondotta, mikor a kastélyba való betörés híre jött a nómhez, és a Kromp neje odaküldette: menjen és védje [meg a kastélyt], ő nem löveti [le] magát. [A] második kirablás alkalmával Kromp után küldött a tiszte, és Kromp a kastélyba érve [látta], ott volt Faluvégi tanító úr és 3 tisztek – egy colonel, egy kapitány és egy hadnagy –, kik személyesen rabolták [ki a kastélyt]. Künn több fegyveres legénység őrködtek, benn 3 legény fegyver nélkül hurczolták el, ki a tisztek által válogatott tárgyakat, és azok rakták az udvaron álló szekerekre. Én, mikor odaértem, jelentetem, hogy bíró vagyok.²⁷ Akkor azt parancsolták, hogy üljünk le Faluvégi úrral: egy divánba ültettek, mondván: ott maradjanak. Tehát így szóhoz sem tudtam szólni a védelem irányában, mert megtiltották a további beszédemet. Így kénytelenek voltunk Faluvégi úrral megnézni, ahogy raboltak. A többi[eknek] valahogy barátságosabb pillantásai voltak, de [a] kolonél altábornagynak oly mogorva volt az a pillantásai, hogy komoly következményektől lehetett tartani. Kromp mint öreg, tapasztalt, jártas ember, ki 35 évig a pénzügyőri szolgálatban töltötte és jelenleg nyugdíjazott szemlész... azon nagy úr pillantásai vészjóslók voltak. Kromp ha nem állott volna a román katonákkal szembe, és a kinevezést megmutatva meghunyászkodtak. És azt észrevéve bátran ment velük szemben, daczára, hogy többször célba vették a fegyvereikkel.

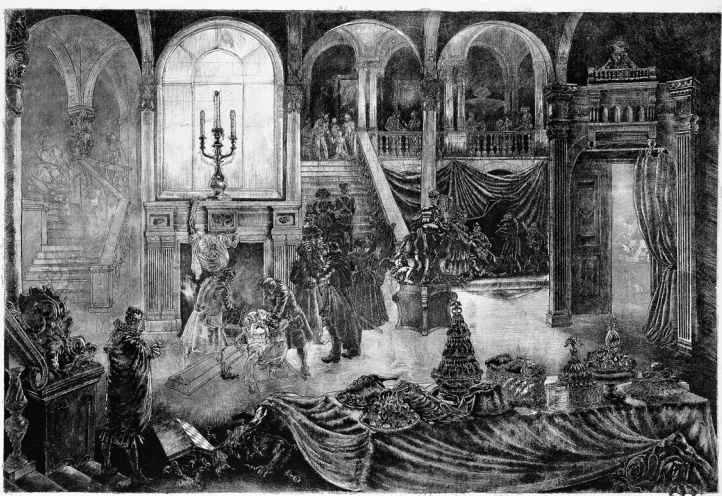
A helybeli unitárius [egyház vagy lelkész] lúdjai 6 rendben voltak veszélybe', de annyit küzdött a katonákkal, hogy nem bántották. [...] Mikor a katonák azt állították, ott igen sok lúd van – fele is igen sok, ők viszik a tiszteknek –, akkor Krump megmutatta a kinevezését, melyben kiállítás alkalmával kérése folytán béirta a kolonel, hogy a rablás, garázdálkodás tiltva van, és megmagyarázta nekik, hogy azok a libák az összes falué, anyaludak. Ha megbántásák, a kapitánynak azonnal bejelenti, és így félbehagyták a további kísérleteket.

Egy izbe', amíg román katonák Árkoson voltak, egy éji 10 óraker eljött árkosi Incze Józsefné sírva-panaszkodva, hogy 3 katonák bejöttek hozzá és akarják 2 ökrit elhajtani, ha 200 koronát meg nem fizet. Arra Kromp azonnal írt egy levelet a parancsnokság parancsára hivatkozva, hogy a rablás tiltva van. Az asszon nyilatkozott, hogy hajnalba' odamennek a pénzért. Kromp ígérte az asszonnak, hogy hajnalkor ott lesz személyesen és megvédi, ha pénzért jönnek a katonák. Kromp

27 A fenti mondat alapján elképzelhető, hogy tulajdonképpen a második kézirat is Kromptól származik. (A szerk. megjegyzése.)

hajnalkor odament személyesen, de a katonák már jártak volt a pénzért: látva az írás[t], amit Kromp adott, elmentek ökor és pénz nélkül. Kromp feleségének is volt egy, a Colonel által kiadatott írás[a], melybe be volt írva a garázdálkodás tilalma. Egy ízben nejéhez futott egy asszon kérdezve, hogy hol az úr, mert 6 katona levetkezt[ett]ék Bedőházi Györgyöt, és megfosztották a kebelében levő 6 száz koronáját. Kromp nem volt honn. A felesége odafutott, és éppen mikor odaérkeztek, kérdezte a katonákat olá Hul, mit művelnek. Arra azt felelték: hát ki vagy te? Hogy münkét kérdőre von? Arra előmutatta az írást – már a pénzosztáson voltak –, és azonnal visszaadták a pénzt Bedőházinak.²⁸

*A Sátán bálja (hommage a Bulgakov), 1995–2000
(50,5 x 73 cm, rézkarc)*

28 A Márk Attila által közreadott kéziratok szövege arra utal, hogy egyik dokumentum szerzője sem foglalkozott rendszeresen írással, és az sem kizárt, hogy az egyik szerző – amennyiben az iratok valóban két különböző személytől származnak – csak utólag, felnőttként tanult meg magyarul. A könnyebb olvashatóság érdekében az apróbb elírásokat és helyesírási hibákat (ékezetek, hosszú és rövid magánhangzók) javítottuk, a szöveget – ahol a szükség megkívánta – mondatokra tagoltuk. Az egyéb kiegészítések, amelyekre az olvasás megkönnyítése érdekében volt szükség, szögletes zárójelbe kerültek. Az általunk feltétlenül szükségesnek tartott javításoktól eltekintve igyekeztünk megőrizni eredeti írásmódját. (A szerk. megjegyzése.)